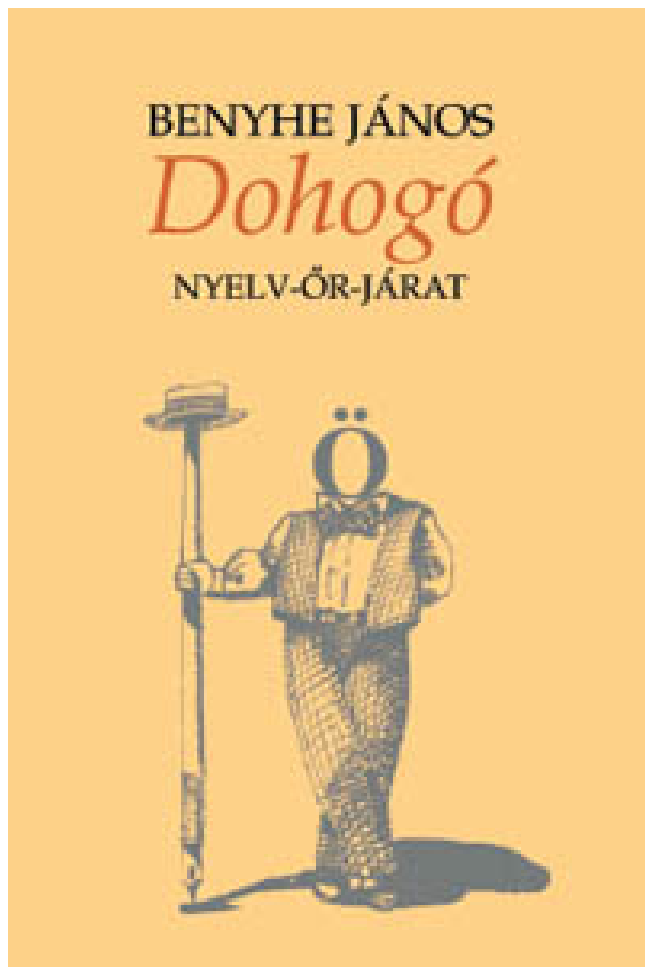

Meghalt Benyhe János

Heti Válasz szerkesztősége

Életének 84. évében váratlanul meghalt Benyhe János műfordító, esszéíró, volt brazil nagykövet.

Ereje teljében, csillogó szellemi képességei birtokában, kedves ünnepe, október 23. délelőttjén, az írószövetség megemlékezésére sietve meghalt Benyhe János, a Heti Válasz állandó szerzője, Dohogója.

A váratlan halál mindenkit sokkol. Benyhe János családját és barátait különösképpen. Nem számítottak rá, hogy ő elmehet. Az íróasztalán még ott a félbehagyott fordítás, ezúttal angol nyelvből. A friss Dohogó még megérkezett a Heti Válasz szerkesztőségébe szerda délelőtt, mint kilenc éve rendszeren, még van néhány tartalék, ha netán egy utazás, egy váratlan betegség miatt nem készülne el a heti kis írás, a tökéletesen csiszolt glossza a magyar nyelv védelmében.

Benyhe nagy szerelme ugyanis a mindenféle veszélynek kitett anyanyelv volt, amelynek belső törvényszerűségeit, sajátos ritmikáját aligha értette nála jobban bárki. De a tartalék Dohogók után nincs többé rovat, amelyre oly büszke volt.

Ahhoz a nagy Eötvös-kollégista nemzedékhez tartozott, amelyet a fordulat évében szétkergettek, s amely nem, illetve csak megkésve futhatta be azt a pályáját, amelyet tehetsége kijelölt volna a számára. Domokos Mátyás és Lator László jó barátjaként a Hódmezővásárhelyről a fővárosba kerülő a Benyhe János is a kiadói világban talált otthonra.

Évtizedekig dolgozott az Európa, majd a Corvina Könyvkiadóban. Noha óriási nyelvtehetségként angoltól, franciától, spanyoltól, portugáltól is fordított, elsődleges területe a latin-amerikai irodalom volt, s olyan írókat fedezett fel, mint García Márquez, Vargas Llosa, Onetti, Cortázar. Legutóbbi mestermunkája már nyolcvan éves kora fölött Cortázar bravúros Sántaiskolájának magyarítása.

Száma számára nem volt megoldhatatlan feladat: Cervantes klasszikus nyelvét éppoly természetesen kezelte, mint a moderneket.

Benyhe János mellett, hogy hatalmas műfordítói életművet hagyott hátra, nagyon sokat tett azért, hogy utódokat neveljen. Több műfordító-nemzedéket indított el egyetemi szemináriumain.

Amikor a rendszerváltozás után, 1990-ben új diplomatákat kerestek, őt is megtalálták. 1995-ig ő volt Magyarország brazil nagykövete, amely tisztelet, hála széleskörű műveltségének és kiváló nyelvtudásának, ragyogóan látta el.

Feleségével, Verával megkapták a legvonzóbb diplomata címet, kollégáiktól. Újjáépítette a kapcsolatokat a magyar emigrációval. Amikor hazajött, a PEN munkájába kapcsolódott be, utazó nagykövete lett a magyar kultúrának. Még idén is tanácskozásokra utazott, előadásokat tartott, s próbált pénzt szerezni a nagy hagyományú szervezetnek. „Ha megmentjük a PEN-t, visszavonulok” - ígérte.

Barátai, ismerősei próbálták lebeszélni a temérdek munkáról, amit a nyakába vett. „Még bírom” - felelte a nyugtalankodóknak. Tegnap, október 23-án megállt a szíve.

KI DOHOG ITT?

Devich Márton

Utolsó módosítás:

2010.11.04.

A Kortárs Kiadó jóvoltából hamarosan könyvben is olvashatják a Heti Válasz népszerű, anyanyelvápoló tárcasorozatának, a Dohogónak első százötven írását. A könyvhétre megjelenő kötet apropóján a szerzővel, Benyhe János műfordítóval, a Magyar PEN főtítkárával beszélgettünk.

- Hány nyelven beszél?
- Nehéz válaszolni rá, mert nagy kérdés, mit jelent az, hogy beszél valaki egy nyelvet. Ezért nem is számoltam soha. Ha azt tudakolja, hány nyelvet tanultam, akkor könnyebb dolgom van. Hamarjában: angol-francia-olasz szakos voltam az egyetemen, aztán aki gimnáziumba járt abban az időben, tanult latinul - én is. Meg németül.
- Ez már öt!
- Megtanultam spanyolul és portugálul, később hollandul, katalánul, oroszul is.
- Miért?
- Mert akkoriban általában ezek a nyelvek következtek a skálán azoknak, akik túljutottak az előző ötön.
- Hódmezővásárhelyen hogyan válhattak az idegen nyelvek egy kisdiák hobbijává?
- Külvárosban, magányosan nőttem fel, és hamar rájöttem, hogy hátrányos helyzetből indulok. Föltámadt bennem a természetes becsvágy, hogy kiegyenlítsem az elmaradásom. Lassanként rájöttem - akár megfogalmaztam magamban, akár nem -, hogy nekem százszor annyit kellene tudnom, mint másoknak, hogy lépést tarthassak velük. Örök hálával tartozom a szüleimnek, akik eltűrték a vesszőparipáimat, hogy mindenfélét tölttem magamba: történelmet, művészeteket, földrajzot, zenét, nyelveket. S a nyelvek iránt megmagyarázhatatlan érdeklődés lángolt bennem.
- Hogyan tanult? A kiejtést például hogyan sajátította el?
- Rádiónk nem volt, televízió még nem létezett. Külön módszert dolgoztam ki magamnak. Azon

az alapon, hogy nincs olyan nyelv a világon, bármilyen furcsán hangzik a fülünkben, amely ne lenne ésszerű, sőt gazdaságos. A nekünk legidegenebbül hangzó távol-keleti, délkelet-ázsiai nyelveknek is gazdaságos a beszédmódjuk. Az emberek sehol sem szenvednek a saját nyelvüktől, még ha mi fonetikai akrobatikának érezzük is a beszédjüket. Úgy gondoltam, jó, ha az idegen ajkúak beszédsebességére figyelek. Tizennégy éves fejjel addig gyakoroltam jól kiválasztott idegen mondatokat, amíg bicsaklás nélkül le nem tudtam pergetni őket. Sokan félbolondnak tartottak, hogy a kertben járkálva hangosan prózában "skálázok".

- Ehhez a módszerhez azért jó fül is kellett.

- Gyerekkoromban muzsikusnak készültem.

- Mikor járt először külföldön, hogy vált be a módszere?

- Harminchat éves voltam. Amikor kiszálltam Párizsban a repülőgépből, úgy éreztem, hogy világleletemben ott éltem, a nyelvtudásom tökéletesen beilleszkedett a környezetembe. És nem okozott semmilyen meglepetést a franciák kiejtése, beszédsebessége, hanglejtése. Vagyis sikeresnek bizonyult a módszer.

- A tehetség birtokában sima és tudatos volt az az út, amely a nyelvtudományokig, a műfordításig vezetett? Tudta, hová szeretne eljutni?

- Semmit sem tudtam. Úgy érettségiztem le, hogy csak azzal kerültem tisztába, mit nem szeretnék. Rengeteg ilyesmi volt. S hogy mit szerettem volna? Csupa élehetetlen dolgot. Amelyekből, emberi számítás szerint, felkopik az ember álla. Olvasgatni. Fordítgatni. Jó-jó, de ki fog ezért fizetni nekem? Esetleg taníthatnék. Arra mégsem vágytam. Érettségi után - 1945-ben - fogalmam sem volt, hogy mihez kezdjek. De sokszor ragyogott a sorsom fölött jótékony csillag. Iskolatársam ajánlotta figyelmembe az Eötvös Collegiumot, mondván, ott imádják az ilyen csodabogarakat, mint én, aki "összevissza tanulja magát". Beadtam a jelentkezésemet. És az az eszeveszett önművelés - amelynek majdnem áldozatul estem a világ végén - úgy kamatozott, hogy a kiváló tanárok, Keresztury Dezső igazgató, Ligeti Lajos, Szauder József, Gyergyai Albert, Képes Géza és a többiek, szinte kézzől kézre adtak. Gáldi tanár úr például tüstént spanyol barokk költőket olvastatott velem, portugál klasszikusokat, és hasát fogta nevében: "maga XVI. századi portugál kiejtéssel beszél!" Persze, mert nem is tudtam, hogy annak idején egy brazil kiejtést tanító könyvecske került a kezembe. A tanár urat bizony nem az európai portugállal kápráztattam el. Nos, csakugyan szerették a csodabogarakat: felvettek. Az én életutamnak is nagy tanulsága, hogy készen kell állnunk a szerencse fogadására, mert csak egyszer-kétszer kopogtat az életünkben.

- Szerencse vagy isteni kegyelem?

- Igen, kegyelem. Mindenképpen csoda. Én annak tartom, hogy olyan magas színvonalú képzésben részesülhettem, amely keveseké lehetett.

- Hogyan tudta kamatoztatni megszerzett tudását?

- Senki sem kért a "tudományomból". Akkorra éppen eltörölték a szakjaimat a gimnáziumokban. Kétségbeesésemben beadtam vagy tizenkét vállalatnak a jelentkezésemet, ahol idegen nyelvű kereskedelmi levelezőt kerestek. Utáltam. Nem értek a kereskedelemhez, se a pénzhez. Aztán a sors a könykiadás felé terelt. Egyik volt kollégiumi társam, aki a Révai kiadónál dolgozott, megbízott egy portugál regény fordításával. Az első portugál, pontosabban brazil regényfordításom - Jorge Amado egyik könyve - 1952-ben jelent meg. Attól kezdve spanyol, portugál, olasz, francia lektori jelentéseket kértek tőlem a kiadók, de Anna Frank holland nyelvű naplóját is én ajánlottam először magyar kiadásra; ilyesmikből éltem, évekig nem volt állásom. Egészen addig, amíg az Európa Könyvkiadó szerkesztője nem lehettem.

- Hány könyvet fordított?

- Sok százat. Részben önálló köteteket, regényeket, kisregényeket, részben novellagyűjtemények fordításában vettem részt. Például Maupassant novelláiból jelentős százalékot fordítottam, de ugyanígy Stendhal vagy Camus életművéből. Sok spanyol klasszikust és modern irodalmat, Cervantes, Alarcón, García Lorca, Borges és mások műveit.

- A Don Quijoténak, amit egyszer már lefordított, nemrég, Cervantes születésének négyszázadik évfordulója alkalmából újra nekiállt. Miért?

- Úgy van ez az újrafordítás, hogy az első fordító munkája után már egyik sem igazán új. Márpedig Magyarországon Győry Vilmos remek munkája volt az első, amely spanyol eredetiből született. 1955-ben közreműködhettem Szász Béla fordításának kiadásában, majd 1962-ben jelentősen átdolgoztam Győryét. De nem ettem bolondgombát, hogy kidobjam Győry vagy Szász kiváló megoldásait. Nagy hiba volt például, hogy Shakespeare vígjátékának, A makrancos hölgynek címét az új fordítás A hárpia megzabolázására változtatta. A korábbi cím olyan, mint egy elegáns paripa, az új, mint a négyökrös szekér. Hatalmas a különbség. A jó fordító mindig elődeinek vállára állva korszerűsít. A jubileumi Cervantes-kiadásra gyökeresen és következetesen annak a szemléletnek a szellemében korszerűsítettem a Don Quijotét, amely az utóbbi évtizedekben alakult ki bennem.

- Mi ez a szemlélet?

- Nyelvünk mondattanával kapcsolatos. De ebben a kérdésben is valakinek a vállán állok. Fogarasi János már 1838-ban megírta zseniális tanulmányában, hogy mi nem a magunk nyelvének a szerkezetével élünk. Indoeurópaias nyelvszerkezetet húztunk, tukmáltunk rá a saját nyelvünkre. Fogarasi hangsúlyozta először, hogy a magyar mondatban az állítmány előtt álló szó viseli a mondat értelmi hangsúlyát. Tegnap találkoztam a barátommal a Váci utcán - ez azt jelenti, hogy nem tegnapelőtt. Tegnap a barátommal találkoztam a Váci utcán - ez azt, hogy nem a szomszédasszonnyal. Tegnap a Váci utcán találkoztam a barátommal, ez pedig azt jelenti, hogy a nem a Lánchídon akadtunk össze. Ma nem így beszélnek az emberek, már nem is érzik a különbséget. Egy körülbelül ezer év óta a latin, ötszáz év óta pedig a német nyelv által befolyásolt nyelvszerkezettel élünk, amely a vérünkkel vált. Ennek a rossz szokásnak kívánok kesztyűt dobni a Don Quijotéban és itt, a Heti Válasz kulturális rovatának hasábjain is a tárcasorozatomban.

- Amelyben azért sok más nyelvhelyességi kérdésben is állást foglal. Mit szólnak hozzá a hivatásos nyelvművelők, hogy műfordító a "fődohogó"?

- Ma az a nyelvszemlélet a divatos, hogy nem szabad befolyásolni a nyelvfejlődést, és kifogásolni a helytelen nyelvhasználatot, mert valakinek a személyiségi jogaiba gázolunk, ha meg akarjuk tanítani a helyes beszédre. Persze eltérhetnek a vélemények abban is, hogy mi a helyes, és mi nem. A divatot képviselő, "leltárbiztos" nyelvészek candide-i derűlátása szerint minden úgy van jól, ahogy van. Úgy vélik, az ő feladatuk csak az anyanyelv állapotának nyilvántartásában, a nyelvi tények felmérésében merül ki. Senki ne kotnyeleskedjen bele a nyelv változásának folyamataiba. Ez rettenetes.

- Íme, így születhetett a cím: Dohogó. És hogyan a tárcák?

- Mikor hogy. Megakad a szemem egy mondaton az újságban, beszédfoszlányt kapok el a villamoson, meghallok egy riportot a televízióban, telefonál egy barátom. Ügybuzgó segítőtőm bőven vannak, akik felhívják a figyelmemet egy-egy jelenségre.

- Szerkesztőségünkbe gyakran érkeznek olvasói levelek a tárcáihoz. Gondolta, hogy ilyen népszerűek lesznek ezek a kis írások?

- Azért szeretik őket, mert nem tudományos szócikkek. Nem szaknyelvészként írom őket - bár én is tanultam lingvisztikát, germanisztikát, neolatin és általános nyelvészetet - , hanem a szó stendhali értelmében dilettánsként. Ő festészetkedvelőnek, zenekedvelőnek, azaz dilettánsnak nevezte magát, ez a szó csak később kapott negatív értelmet, hogy hozzá nem értő, amatőr. Én büszkén vállalom Stendhal dilettantizmusát.

- Féltünk kell a magyar nyelvet?

- Az évszázadok során folyamatosan változik a szókincs, a nyelvszerkezet. Ez rendjén van. De csak akkor, ha a nyelvünk rendszerén belül, szervesen mennek végbe a változások. Ha erőszakkal, akár a felvilágosult abszolutista II. József rendeletére, vagy mai globalizációs okokból, az baj. Ezért kell őrködnünk felette. Kötelességünk.

BENYHE JÁNOS MŰFORDÍTÓ, IRODALOMTÖRTÉNETSZ

1926-ban született Hódmezővásárhelyen. 1945-50: Pázmány Péter Tudományegyetem, angol-francia-olasz szak. 1945-49: Eötvös Collegium. 1957-től az ELTE spanyol tanszékének előadója, az Európa Könyvkiadó felelős szerkesztője. 1986-tól a Corvina Kiadó szerkesztője. 1990-95: Magyarország brazil nagykövete. 1990-től az írószövetség műfordítói szakosztályának elnöke. Az Anyanyelvpolók Szövetsége elnökségének tagja, a Magyar PEN Klub főtárgya. Több száz kötet fordítója.

Meghalt Benyhe János

2010. november 05. péntek, 11:13 - Módosítás: 2010. november 05. péntek, 12:06
